

İTTİHAD-I İSLAM¹

M. Nihat DERİNDERE²

İttihad ve İslam

“İttihad” birlik demek. “İslam” ise bir hakikatin ismi, bir dinin ismi, aynı zamanda o dine bağlı olanları da ifade ediyor. “İttihad-ı İslam” dediğimizde kastettiğimiz şey daha çok “Müslümanların birliği” oluyor. Müslümanların birliği dediğimizde de onların itikadî birliğini siyasî birliğinden önceleyerek konuşacağız.

Birlik Olması Gereken Yerde Tabîi Olarak Parçalanma Vardır

Bir birlikten zaruret olarak söz ediyorsak muhakkak bir parçalanmadan da söz ediyoruzdur. Onun zımnında bu vardır zaten. Dolayısıyla İslam’da ihtilafın, çatışmanın, parçalanmanın, dağılmanın hem itikat hem sosyal hayat hem de siyasette kısa bir tarihini size sunmak isterim. Üstad Bediüzzaman’ın İslam’da ihtilafın kısa tarihi üzerine söyledikleri elbette çok da kısa sayılmaz. Risale-i Nur içerisinde yapacağımız bir çalışma bize çok bereketli ve zengin sonuçlar verecek. Başta şöyle bir tespiti nakledeyim: On Üçüncü Şua’da Abbasîler zamanından itibaren başlayan bir parçalanmadan söz ediyor Üstad Bediüzzaman hazretleri. Bir hadis-i şerifin müteşabih olduğunu ve tevilinde dikkat edilmesi gerektiğini bildirdikten sonra şöyle diyor: “Abbasîlerin zamanında, o tarihte Mu’tezile, Râfîzî, Cebrî ve perde altında zındıklar, mülhidler, İslamiyet’i zedeleyen çok firak-ı dâlle meydana gelmişler.”

Parçalanmanın Başlangıcı

Aslında parçalanma Abbasîler’de başlamadı. Parçalanma Hz. İmâm-ı Ali (ra) zamanında başlamıştı. Fakat biz mezhepler ve akımlar şeklinde belirgin hale gelmesini Abbasîler’de görüyoruz. Hz. Ali (ra) zamanında başlayan hukukî ve siyasî içtihat farklılıkları Müslümanlar arasında farklı toplulukları ortaya çıkardı ve onlar farklı cereyanlara da dönüştü. Öncelikle Cemel Vak’ası, arkasından Sıffin ve onun arkasından gelen Havâric (Hâricîler) ile yaptığı mücadeleler İmâm-ı Ali (ra) zamanındaki parçalanmayı bize çok acıklı bir biçimde gösteriyor.

1 Bu makale 3 Mart 2019’da Risale-i Nur Enstitüsü’nce düzenlenen seminerden alınmış notlardan oluşturulmuştur.

2 İstanbul (nderindere@hotmail.com)

Siyasî Parçalanma İtikadını Etkiledi

Hız. Ali (ra) zamanındaki hilafetin saltanatla mücadelesindeki siyasî parçalanma sonrasında bir yüzyıl içerisinde genişleyerek itikadını etkileyecek dereceye geldi. Asıl dikkat çekici olan şey de budur. Siyasî konuların siyasî tartışmaların itikadını etkileme dönemini biz daha çok Abbasîler’de görüyoruz. Nitekim o kadar derin bir parçalanma var ki mesela Abbasî halifeleri içerisinde Me’mun’un Mu’tezile olmakla ehl-i sünnet sayılan toplumu dışlaması ve hatta onları ehl-i hak bile kabul etmemesi gibi sonuçları var. Bu sebeple Abbasîler zamanında Ahmed ibn Hanbel (ra) ki bir mezhebin malumunuz kurucusu ve dört büyük imamdan dördüncüsüdür; on sekiz senelik bir mihnet hayatı yaşamıştır. Bu kadar ağır bir mihneti ona yaşatan şey itikadî meselelerin siyasallaşmasıdır. Çünkü Kur’an’ın mahluk olup olmadığı meselesinde Ahmed ibn Hanbel özel bir direnç gösteriyor. Hatta şakirtleri diyorlar ki “Ya imam! Sen biraz bu fikrinden taviz ver; hükümet seni rahat bıraksın.” O da diyor ki “Ben olmayan bir şeyi nasıl söyleyebilirim? Yahut bir şey hakikat ise bunu nasıl gizleyebilirim.” Evet “Kur’an mahluk değildir” dediği için on sekiz sene bir mihnet hayatı var. Bunun gibi çok örnekler verebiliriz siyasî çekişmelerin, çatışmaların itikadını etkilemesiyle ilgili.

Kadere Bakışta Farklı Görüşler Ortaya Çıktı

Hız. Hüseyin (ra) ile ilgili yaşanan acıklı hadiseler sırasında İslam düşüncesinde birkaç görüş ortaya çıkıyor. Bir tanesi “Bu bizim kaderimizde vardı. Biz bunu yaşayacaktık zaten, insanın bunda bir etkisi yoktur” diyen görüş ki biz bunları Cebriye olarak sonradan ifade edeceğiz. Mu’tezile ise diyor ki “Bunda tamamen beşerin kendi iradesi söz konusudur. Allah’ın burada bir takdiri değil, beşerin yapıp ettikleri vardır. Kul fiilinin halıkıdır. Dolayısıyla bütün sorumluluk yapanlara aittir.” Bir sorumluluk paylaşımı var. Buradan kaynaklanan Mu’tezile ve Cebriye’nin daha sonradan başka bazı akımlarla kaynaşması, gelişmesi, dağılması bu dönemi ifade ediyor.

Mu’tezile, Râfîzî, Cebriye diyerek Bediüzzaman’ın ifade ettiği keşmekeş içerisinde ümmet ne yapacağını bilemez halde yolunu şaşırıyor değil elbette. Üstad Bediüzzaman’ın Şualar’da saydığı isimleri zikredeceğim. Özel seçilmiş olduğu anlaşılan isimler Buhârî ve Müslim (hadis alanında iki büyük otorite), İmam-ı Âzam, İmam-ı Şafîî, İmam-ı Malik, İmam-ı Ahmed ibni Hanbel ve İmam Gazâlî. İmam Gazâlî’ye kadar sayılan bu dört imam aslında İslam fıkıh sistemin kurucuları, hukukun kurucuları. İslamî yaşayışı hakikate uygun olarak geliştiren şahsiyetler. İmam Gazâlî (ra) ise İslam düşüncesindeki en büyük dönüm noktasını temsil eder. Kendisinden sonra ve kendisinden önce diye hatta İslam düşüncesi tasnife tabi tutuluyor. İmam Gazâlî’nin (ra) özellikle Kur’an’ın dinlemeyen felsefeyle verdiği bir mücadele var, hukema ile yapmış

olduğu mücadele var. Onunla ve sonrasında Gavs-ı Âzam'ın (ks) Bağdat'ta tasavvuf yoluyla dine yaptığı büyük hizmet var. İslam ümmetinin istikamette kalabilmesi için elbette. Bütün bu çabalar ve Cüneyd-i Bağdâdî anılmış, o da önemli bir şahsiyettir. Özellikle tasavvufun sünnete ve Kur'an'a uygun kalabilmesi için verdiği mücadeleyi biliyoruz.

Fitne Mağlup Edildi

“Şeriat ve itikad noktasında ehemmiyetli sarsıntular olması hengâmında Buharî, Müslim, İmam-ı Âzam, İmam-ı Şâfiî, İmam-ı Mâlik, İmam-ı Ahmed ibni Hanbel ve İmam-ı Gazâlî ve Gavs-ı Âzam ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi pek çok eâzım-ı İslâmiye imdada yetişip o fitne-i diniyeyi mağlûp ettiler” diyor Bediüzzaman hazretleri. Yani bu dinî fitne mağlup edildi. Kimler tarafından? Büyük hadis ve fıkıh ve tasavvuf Üstadları tarafından. Bu İslam'ın ilk beş asrını ifade ediyor bize. İslam'ın ilk üç asrı fıkıh ve hadisin tedvin edildiği dönem, sonraki iki-üç asrı birleştirirsek felsefenin İslamlaştırıldığı bir dönem, İmam Gazâlî gibi büyük dehalar tarafından. Neticede bu fitnenin mağlup edildiği görülüyor İslam'ın ilk beş yüz senesinde. Sonrasında ise çok önemli bir tespit var burada. Yine bir siyasî müdahale var, Asya kaynaklı bir siyasî müdahale; o da Cengiz ve Hülâgû istilası. Abbasîleri yıkan ve İslam iktidarıyla beraber İslam düşüncesini de teşviş eden yani karıştıran bir akım. Bu akımın sonrasında biz bin sene içerisinde İslam düşüncesinde parçalanmanın artık tam da toparlanamadığını görüyoruz.

İslam Düşüncesindeki Bu Dağılmanın Esas Sebebi

“Bu parçalanmanın, bu dağılmanın, yani İslam düşüncesindeki bu dağılmanın esas sebebi nedir?” diye bir tespite ulaşmak istersek yine Üstad Bediüzzaman'ın tabiriyle istibdat karşımıza çıkıyor. Yani sonuç olarak itikattaki parçalanma bile özü itibarıyla siyasi olayların etkisi altında gerçekleşiyor. Bunu tespit edebiliyoruz şöyle diyor: “İhtilâfâtı beyne'l-İslâm îkâ edip Mûtezile, Cebriye, Mürctie gibi dalâlet fırkalarını tevliid eden istibdattır” diyor. Siyasetteki otoriterlik neticede itikadı parçalamış görünüyor. Şöyle bir bağlantı kuruyor Bediüzzaman, siyasî istibdat ile bu fırkalaşma arasında arada bir geçiş yeri var muhakkak. Bir safha daha var, o da şu: “Taklidin pederi ve istibdad-ı siyasînin veledi olan istibdad-ı ilmî” diyor.

İlmî İstibdat Siyasî İstibdadın Neticesi

Siyasî istibdat ilmî istibdadı doğuruyor. Özellikle medrese sisteminde bir skolastiğin ortaya çıkmasından söz edilebilir. Zımında bu var. Skolastik belli şeylerin nakil

suretinde öğretilmesi şeklinde bir eğitim sistemidir. Bu da taklide sebep oluyor. Taklit sonunda bazı akımların mutaassıp taraftarları tarafından başka akımlarla çatışması şeklinde tezahür ediyor. Bunu önlemek mümkün değil. Siyasî istibdat ilmî istibdadı netice veriyor, ilimde bir istibdat doğuruyor ve o da fırkalaşmaya sebep oluyor. Bin yıldır yaşanan İslam itikadını bile parçalayacak derecede şiddetli etki yapan acıklı ilmî istibdat tecrübesine Bediüzzaman'ın bir çözüm önerisi var. Üstad Bediüzzaman Münazarat'ta "Meşrutiyet-i ilmiye hakkıyla teessüs etse meyl-i taharri-i hakikatin imdâdıyla, fünun-u sâdikanın muâvenetiyle, insafın yardımıyla şu firak-ı dâlle Ehl-i Sünnet ve Cemaate dahil olacakları kaviiyen me'mûldür" diyor.

İlim Hürriyetini Gerçekleştirmek Lazım

Ümidini açık biçimde hürriyete bağlamış Üstad Bediüzzaman. Bu fırkaları birleştirebilecek olan şey nedir? Güç nedir? Siyaset değil, siyaset zaten parçalamış. İslam siyasetindeki parçalanma zaten itikadı da parçalamış. Bunu düzeltmenin yolu sonuçtan başa doğru gitmek. Sonuçta ilmî istibdat fırkalaşmaya da sebep olduğundan o zaman ilimde bir hürriyeti bulmamız lazım. İlim hürriyetini gerçekleştirmek lazım. İlim, sanat, edebiyat, düşünce, fikir ve felsefede hürriyet. İlim hürriyeti derken bunların tamamını kastederek söylüyorum. Sonunda siyasette de hürriyeti zaten netice verebilir. Artık o bin yıllık dağılmanın çözümünü arıyorsak belki burada aramak lazım. Bilimsel hürriyet, fikirde hürriyet ve inançta hürriyet.

Gün İçerisinde Hem Cebriye Hem Mu'tezile Hem de Mürcie Olunabilir

Şimdi Mu'tezile diyorsun bunlar kim? Cebriye diyorsun, aramızda kim Cebriye? İslam ümmeti içerisinde Cebriye denilen bir topluluk var mı? Bir sayım yapılmış mı; ne kadar Cebriye var, ne kadar Mu'tezile var, ne kadar Mürcie var? Aslında olmaması bizi şaşırtmasın ve yanıltmasın çünkü şöyle bir tespiti var Bediüzzaman hazretlerinin: "Şu fırkalar eğer, çendan bir hizip olarak görünmüyor fakat efkârda tahallül ederek münteshiredir. Herkesin dimâğında onların meylettiği mesleğe meyelân bulunabilir." Bunları siz bu şekilde teccessüm etmiş olarak bulamazsınız İslam ümmeti içerisinde. Mu'tezileler bunlar, Cebriye bunlar, Mürcie bunlar diyemezsiniz belki ama hulul etmiş gibi insanların fikirleri ve inançları içerisine girmişler. Normalde günlük hayatta konuşurken bazen biz Cebriye gibi bazen Mu'tezile gibi bazen de tam ehl-i sünnete uygun konuşuyoruz. Üçü bir arada, bir kişide aynı günde tecelli edebilir. Zaman zaman Mu'tezile gibi zaman zaman Cebriye gibi konuşması kişiyi ehl-i sünnetin dışına çıkaramaz, kastımız bu değil.

İmam Hüseyin (ra) Hürriyet Mücadelesi Verdi

Hz. Hüseyin (ra) neden şehit oldu? Bazılarına göre “Kaderinde vardı, yaşayacaktı yaşadı”: Cebriye. Bazıları da onu öldüren zalimlere yükler bütün sorumluluğu: Mu'tezile. Bunun ortasında şöyle bir tespit var ama bu iki uç görüş arasında yani diyebilir ki bazıları da “Hz. Hüseyin'de (ra) gitmeseydi o zaman.” Bazıları da diyorlar zaten. Üstad Bediüzzaman hazretleri Hz. Hüseyin'in (ra) Yezid'in idaresine karşı vermiş olduğu mücadeleyi bir hürriyet mücadelesi olarak söylüyor. Diyor ki: “Muhît-i zamânî ve mekânînin tesiriyle hilâfet saltanata inkılâp edip istibdat bir parça hayatlandı. Ta Yezid zamanında bir derece kuvvet bularak başını kaldırdığından İmam-ı Hüseyin Hazretleri hürriyet-i şer'îye kılıncını çekti, başına havâle eyledi.” İmam Hüseyin'in (ra) mücadelesinin özü aslında bir hürriyet mücadelesi olmasıdır. Bunu çok değerli bir tecrübe olarak İslam ümmetine hediye etmiştir.

Herkes İslamiyet'in Hıfzına Koştı

“İslam siyasetindeki otoriterleşme ve bunun doğurduğu itikada etki yapan parçalanma. Bütün bu tablo içerisinde kaderin hiç mi rahmet ciheti yok?” diye sorulmuş Üstad Bediüzzaman'a. Sorulan bu soruya uzunca bir tahlili var, kısaca değinecek olursak: “Sahabe ve Tâbiînün başına gelen fitne dahi çekirdekler hükmündeki muhtelif ayrı ayrı istidadları tahrik edip kamçladı. 'İslâmiyet tehlikededir, yangın var!' diye her taifeyi korkuttu, İslamiyet'in hıfzına koşturdu. Her biri kendi istidadına göre câmia-i İslamiyet'in kesretli ve muhtelif vazifelerinden bir vazifeyi omuzuna aldı, kemâl-i ciddiyetle çalıştı.” Sahabe ve Tâbiînün özellikle onların yaşadıkları ümmeti daha derinden etkiledi çünkü sahabe kendilerine müracaat edilen otorite şahsiyetler. Hatta onların uygulamaları Hz. Peygamber'in (asm) uygulamaları hükmünde sayılmış. Hatta Malikî mezhebinde de bir dönem çok geçerli olan bir kaideye bile dönüşmüştü: “amel-i ehl-i Medine”. Yani bir hususta Medinelilerin yaptığı esas alınıyordu hatta. Sahabelerin düşünceleri, yaşayışları dolayısıyla İslam ümmeti için önemli bir mehoz teşkil ettiğinden onların yaşadıkları tecrübe hepimizi ilgilendiriyor. Dolayısıyla zamanında sahabe böyle yaşamış, tâbiîn yine böyle yaşamış deyip geçemeyiz.

Buhârî ve Müslim'in hadisin muhafazasına yaptıkları katkı çok büyük, önce onları anmış olalım. İmam-ı Âzam, İmam-ı Şâfiî, İmam-ı Mâlik, İmam-ı Ahmed ibni Hanbel ve İmam-ı Gazâlî ve Gavs-ı Âzam ve Cüneyd-i Bağdadî gibi imamlar bir kısmı şeriatın bir kısmı hakaik-i imaniyenin bir kısmı da Kur'an'ın muhafazasına çalıştı. Mesela Kur'an ilimleri dediğimiz çok geniş bir ilim hazinesi hediye ettiler. Bir-iki tane ilim değil bununla alakalı İslam'a hediye edilen çok büyük bir miras var. Böylece diyor ki “Vezâif-i İslamiyet'te hummalı bir surette say ettiler. Muhtelif renklerde çok çiçekler açtı.” Ama

hep iyi mi gitti? Her şey böyle güzel mi oldu? Hayır, elbette bir bahçede, her zaman gül olmaz, o gülün dikenini de olur. Onu anıyor burada, “O güller ve gülistan içinde ehl-i bid’a fırkalarının dikenleri dahi çıktı”.

Ömer b. Abdülazîz (ra) ve Şam Tecrübesi

Bazı siyasetçileri anmazsak belki haksızlık olur. İslam’ın büyük siyasetçilerinden sadece bir tanesini anacağız: Ömer ibn Abdülazîz. İslam ümmetinin birliğinin hem itikat hem siyaset hem içtimaiyatta sağlanması için çok büyük çaba sarf etmiştir. Üç senelik çok kısa bir hilafet dönemi var. O kısacık dönemde başardığı şey o kadar büyük ki ona “İkinci Ömer” (Ömer-i Sani) denilmesine vesile oldu. Ömer ibn Abdülazîz Şia’nın bile itiraz etmediği bir halife oldu.

Ömer ibn Abdülazîz kendisi veraset yoluyla değil seçim yoluyla halife yapıldı. Şam hükümetinin başına geçtiğinde ehl-i beyt muhabbetini esas tutan Şia ile Şam hükümeti taraftarları arasında barışı sağladı. Hutbelerde ehl-i beyte yapılan hakareti kaldırıp onlara dua ettirdi, çok büyük bir barışı tesis etmiş oldu böylece. Onu da ümmetin birlik olduğu günden, Cuma hutbesinden başlatmış oldu. Hatta birlik çalışmasını o kadar genişletti ki Haricîlerin imamlarını Şam’a davet etti. Onlarla yaptığı görüşmede dedi ki: “Gelin burada yaşayın, kendi fikirlerinizle yaşayın, kendi yaşayışınızla burada yaşayın.” Onlar dediler ki: “Bize teminat ver, öyle gelelim.” Şam’da Ömer ibn Abdülazîz’in idaresini izlediler ve sonunda teslim ettiler. “Sen adil bir idarecinin” dediler.

İslam barışını sosyal yaşayışta sağladığı gibi aynı zamanda itikatta birliğin de yolunu açmış oldu. Neden? Haricîler Şam’a geldikleri zaman sadece orada kendi içlerinde kalmadılar elbette bir münasebete girdiler. İslam düşüncesinin diğer şubeleriyle ehl-i sünnet denilen topluluğun oluşumunda önemli bir çalışma bu. Şam’daki bu tecrübe ehl-i sünneti zaten netice verecek. Şam tecrübesi bize şunu söylüyor: Sosyal barışı sağlarsanız, eğer siyaseti âdilane bir şekilde yürütürseniz, hukuku hürriyetçi bir hale getirirseniz o zaman itikatta da birliğin yolunu açmış oluyorsunuz.

İhtilaf Rahmet Midir?

Bazılarının ihtilafı haklı görmekte tutunduğu bir dayanak var: “Bu çatışma ve parçalanmanın hiçbir haklı sebebi yok mu? Yani yanlışla yanlış, batıla batıl denilmesin mi?” Üstad Bediüzzaman hazretlerinin bu yaklaşıma karşı şöyle bir tahlili var: “Acaba ne cihetle, ne insafla, ne suretle Sübhan Dağı kadar ağır ve büyük olan iman ve İslâmiyet ve insaniyet ve cinsiyet sebebiyle hasıl olan muhabbet şöyle çocuğun bahanesiyle bazı nâmeşrû harekât vesilesinden mütehasıl olan adavete karşı hafif ve mağlûp

olmuştur?” Yani çatışmanın haklı mazereti yoktur. Hadiste “İhtilaf edin, ihtilafta rahmet vardır” denilmiş. Hadiste kastedilen ihtilaf sizinki değil, hadiste kastedilen “müsbet ihtilaf”tır, nefis ve enaniyeti hesabına yapılan ihtilaf değil. Ona hak kılıfı giydirildiği zaman o ihtilaf hak olmuyor. Burada Üstad mezhebim diyerek kendi görüşünü şöyle sistemleştirmiş, iki cümleye bağlamış: “Muhabbete muhabbet etmek, husumete husumet etmektir.” Dünyada en sevdiği şey muhabbet, en darıldığı şey de husumet ve adavettir. Bunu mezhebe dönüştürmüş hatta yaşayışta bir mezhep, düşünüşte bir mezhep, inançta bir mezhep. Mezhep kelimesini nerede nasıl anlamak isterseniz uygulayabilirsiniz. Ancak esasen bu elbette duyguda ve inançta bir mezhep.

Dönemin Şartları Gereği Osmanlı’da İttihad-ı İslam Siyasi Manada Kullanıldı

İttihad-ı İslam tabiri Osmanlı’da –o dönemin şartları gereği olmalı– siyasi bir manada kullanılıyordu. İlk defa bu ifade 1869’da yani 19. yüzyılın son sülüsünde Namık Kemal’in bir makalesinde görülüyor. 1870’lerde matbuatta Namık Kemal’lerin, Ali Suavi’lerin, Ziya Paşa’ların yani Yeni Osmanlıların etkisiyle ittihad-ı İslam’ın kesretle münazara edildiğini görüyoruz. 1873’te belki o havayı bize yansıtan bir risalecik ortaya çıkıyor. Kendisi bir mahkeme reisi olan Çorlulu Esat Efendi bir küçük İttihad-ı İslam’ın isminde kitapçık hazırlıyor. Bu kitapçık Osmanlı’da ittihad-ı İslam’ı özetleyen bir çalışma olarak okunabilir.

İttihad-ı İslam Nereden Zuhur Etti?

Namık Kemal’ler, Ali Suavi’ler bir sabah uyandılar “Ya arkadaşlar bir de İslam’ın birliğini konuşalım mı?” dediler. Öyle değil. Görüyoruz ki 19. yüzyıl Osmanlı’nın en müşevveş yüzyılıdır. Aslında insanlığın da en müşevveş yüzyılıdır. 19. yüzyılda Osmanlı’nın Tanzimat ve Sened-i İttifak denilen dönemde gayr-ı Müslimlerin bilhassa Osmanlı hukuk sistemi içerisinde Batı’nın zorlamasıyla özel imtiyazlara kavuşmaları, Rusların doğudan, İngilizlerin batıdan yapmış oldukları siyasî ve askerî saldırılar sonucunda Osmanlı irfanı sıkışmış vaziyette. Buldukları ilk çare İttihad-ı Anasır/Osmanlılık fikri etrafında biz bu Osmanlı ülkesini bir ve beraber yaşatabiliriz. Böyle bir çaba içine giriyorlar.

Üstad Bediüzzaman’ın “Biz Osmanlıyız” derken kastettiği gayr-i Müslimleri de içine alan bir geniş birlik ifadesidir. Hukukî birlik ifadesi elbette. Osmanlı fikri maalesef tutunamayacak niye çünkü hem Rusların doğudan hem de İngilizlerin batıdan yapmış oldukları siyasî ve askerî saldırılar diye bahsettiğim saldırıların etkisiyle Osmanlı hukuk ve siyasî sistemi maalesef keşmekeşe düştü. Hukuk sisteminde bir düalizm ortaya

çıkı. Medrese sistemiyle mektep sistemi ikiye ayrılarak eğitim sisteminde de düalizme dönüştü. Yani aslında bir parçalanma yaşanıyor. 19. yüzyıldaki çok derin. Bunun Osmanlı efkar-ı umumiyesindeki etkisi elbette aynı şekilde hararetli oldu. İttihad-ı İslam'ı hararetle konuşur oldular. Osmanlılıktan vazgeçilmiş bir fikirdir ittihad-ı İslam fikri.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı için Sultan II. Abdülhamid savaş bütçesi çıkaramamıştır Meclisten, onun için Meclisi tatil etmiştir Anayasa'nın kendine verdiği yetkiyi kullanarak kapatmamıştır, tatil etmiştir. Burası önemli; "fesh" etmemiştir. Dolayısıyla o dönemde biz ittihad-ı İslam'ın hararetinin yükseldiğini ve siyasileştiğini görüyoruz. Sonuçta hilafet esası üzerine bir birlik fikri de başarılı olamayacak. Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'de söylediği gibi üç safha: Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük. Neticede Türkçülük galip geldi ve Cumhuriyet ideolojisi oldu. Osmanlılık ve İslam Birliği fikri böylece tarihe intikal etmiş oldu. Osmanlı'nın sekeratı da 1918'de tamamlandı, yapılan sözde barış anlaşmalarıyla. Ülke parçalanmış oldu ve Osmanlı devleti de rahmet-i Rahman'a kavuştu.

Bediüzzaman'ın İttihad-ı İslam Fikrine Katkısı

Üstad Bediüzzaman'ın Osmanlı efkar-ı umumiyesindeki hararetli münazaralara katıldığını da görebiliyoruz. Divan-ı Harb-i Örfî'den başlayarak Münazarat'ta halka, Hutbe-i Şamiye'siyle ulemaya ve ulema reçetesi olarak Muhakemat. Üstad Bediüzzaman hazretlerinin ittihad-ı İslam fikrine ve akımına katkısını merak ediyorsak bu dört kitabı dikkatle okumak ve mütalaa etmek gerekiyor.

"Rüyada Bir Hitabe"de diyor ki "Rüya hacda sükut etti." Belli ki ittihad-ı İslam'ı biz kaybettik, kaybedince Üstad Bediüzzaman hacca gitmedi. Manidardır çünkü hac ittihad-ı İslam'da önemli bir semboldür. Hac, İslam birliğinin siyasî değil öncelikle itikadî olarak sağlanması gerekli fikrinden hareketle olmalı. Üstad hac yolculuğunda Şam'dan geri döndü. Bu benim şahsi yorumumdur, bağlayıcı bir ifade yok burada.

"Azametli, bahtsız bir kıt'anın; şanlı, tali'siz bir devletin; değerli, sahipsiz bir kavmin reçetesi, ittihad-ı İslâmdır" diyor Şam hutbesinde. İttihad-ı İslam'ı Bediüzzaman'ın ne kadar geniş bir perspektiften gördüğüne bakın. Nedir perspektifi? Rumuzât-ı Semâniye'de İslam devletlerini sayarken orada diyor ki "İslam devletleri ve hükümetleri içerisinde en uzun ömürlüsü ve en ehemmiyetlisi Osmanlı'dır" diyor. Nitekim o yorumlarında da biz bu yaklaşımı görüyoruz. Azametli bahtsız bir kıta Asya; şanlı, talihsiz bir devlet Osmanlı; 19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıl ve halende devam eden değerli, sahipsiz bir kavim var, Kürtler. İttihad-ı İslam'a vesile olacaklarını söyleyecek daha sonra Üstad hazretleri Kürtlerin. Evet doğuda "Kürt sorunu" denilen

sorun çözülmürse –İslam tarafından çözülmürse, yabancılar tarafından değil– ittifad-ı İslam’a giden bir kapı açılmış olacak. Bu aslında birkaç asrı kuşatan bir ifade. 1910’da bu konuşmayı yaptığında diyor ki “İttihad-ı İslam’ın tam zamanı gelmeye başlıyor. Birbirinizin şahsî kusurlara bakmamak gerektir.” Kimler “birbiriniz” dediği? Şam’da bu hutbeyi irad ettiği yerde önemli bir siyasî ve itikadî birikim vardı, biliyoruz. O birikimin mirasçılarına söylüyor; Kürtler, Araplar ve Türkler... Önemli bir uyarıdır bu.

Eski Said ile Yeni Said Arasında İttihad-ı İslam Düşüncesi

Bediüzzaman hazretleri 1908 ortamında hararetli bir ittifad-ı İslam savunucusu. Hatta öyle ki İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti başta olmak üzere yedi cemiyete aza olmuş, sekiz gazetede yazı yazıyor. Sonra ise adeta o ittifad-ı İslam kavramı Risale-i Nur’da hiç yok gibi. Kendisinden beklenen bir tavır değil de beklenmeyen bir tavır gösteriyor. *Emirdağ Lahikası* birinci kısmındaki bir mektupta şöyle diyor: “İstanbul’a gönderdiğimiz bir kısım nüshalar daha gönderilmemesinin sebebi...” Alem-i İslam’ın çeşitli beldelerine gönderilmek üzere risaleler hazırlanmış mecmualar suretinde. Hatta hacca gidenler vesilesiyle o beldelerin mühim bir merkezi olan Hicaz’a götürülmesi istenmiş, hadise bu. Kendisine emanet edilen zat bir tedbir yapmış: “Ben bunu götürürsem hududa çok dikkat ediliyor, beni huduttan geri çevirirler, hacca da gidemem” diyerek risaleleri bırakmış. Bir posta adresi vermiş, kitapları doğrudan postayla göndersinler diye. Bu durumu da Üstada bildirmiş. Bediüzzaman hazretleri hadiseyi şöyle yorumluyor: “Beraber götürmemiş. Çok da isabet olmuş.” Fesubhanallah. Kitapların götürülmesini isteyen kendisi, kitapları o beldelere ulaştın diye arzu eden kendisi fakat neyi gördü de çok da isabet olmuş diye yorumladı? “Benim ve Nur şakirtlerinin namına şimdi bu mecmuaları göndermek her halde inkişafa başlayan İslâm birlik fikri ve ittifad-ı İslâm siyaseti Risale-i Nur’u kendine bir kuvvet, bir âlet yapmaya çalışacaktı ve bizleri siyaset-i İslâmiyeye bakmaya mecbur edecekti.” Üstadın Risale-i Nur’un üzerine öyle bir hassasiyeti var ki Risale-i Nur’un herhangi bir siyasî fikre alet edilmesine karşı müteyakkız davranıyor, “Olmaz” diyor. Çok istediği ittifad-ı İslam fikri yeniden alevlense bile eserlerinin siyasete alet olmaması için ittifad-ı İslam’da bile geri durabiliyor.

İman Hizmeti Bitmemiştir, Yeni Başlıyor

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Mısır’da, Hindistan’da, Pakistan’da, Afganistan’da görüyoruz ki hâkim siyasi güçler kendilerine tabi ve alet olmayan inanç ve fikir gruplarını, akımlarını yaşatmak istemiyor. Onları kendisine tabi ve alet yapmak istiyor. Üstad Bediüzzaman hazretleri de yeryüzünde hükmeden cereyanlara Risale-i Nur’u

kaptırmak istemiyor çünkü müstakil tutmak istiyor. Risale-i Nur'un o an uygulanan İslam Birliği siyasetine alet edilmesini istemiyor.

Gene *Emirdağ Lahikası* birinci kısmında ahir zamanda İslam'a ve Kur'an'a yapılacak mühim hizmeti üçe ayırıyor: Birincisi "İmanı kurtarmaktır", ikincisi "İmanın yaşanır hale getirilmesidir", üçüncüsü de "Kur'an ahkâmının icra ve tadil edilmesidir" ki bunun siyaseti dolayısıyla hukuku da içine aldığı biliyoruz. Bu son söylediği siyasî anlamda birlik ve hilafetle ilişkilendirildiği için Üstad hazretleri çok temkinli konuşuyor. Son ikisi yani imanı kurtarmaktan sonra gelenler yani hayat ve şeriat safhaları avamın ve bilhassa siyasetçilerin nazarında birinci vazifeden çok önemli görüldüğüne dikkat çekiyor. İman hizmeti avamın ve bilhassa siyasetçilerin nazarında zaten çoktan yapılmış olan bir hizmet olarak görülüyor. Üstad Bediüzzaman hazretlerine göre ise bin yıldır ihmale uğramış hatta tedarik ve teraküm edilen müfsit aletlerle dehşetli rahlenen kalbi, akli ve vicdanı yaralanmış bir inanç dünyasından söz ediyorsak iman hizmeti bitmemiştir. Üstad Bediüzzaman hazretleri aslında İslam ve Kur'an medeniyetinin yeniden ihyası ve inşası için çalışıyor. Ki onun da temeli iman hizmeti. İman ve Kur'an hakikatlerinin yeryüzünde değil, kainatta hiçbir şeye alet edilmeden müstakil olarak icra ve ifa edilmesinin medeniyetin inşasında en önemli zemin olduğunu söylüyor.

Uhuvvet ve İhlas Risaleleri

Üstad hazretleri 1925 sonrasında Yeni Said döneminde de ittihad-ı İslam'dan vazgeçmiş değildi, aslında temeline yönelmişti. Meşrutiyet döneminde yaptığı hizmetin belki çok daha fazlasını biz Yeni Said döneminde Risale-i Nur'la yaptığını görüyoruz. Özü itibarıyla sadece yazmış olduğu Yirmi İkinci Mektub'u anmak bile yeterli değil midir sizce? Evet yeterli. Uhuvvet Risalesi o kadar değerli, o kadar kısa bir reçete ki "Yaparsanız kurtulursunuz" denilecek kadar basit, kolay, kısa, veciz. Yine uhuvvetimizi güçlendirecek olan İhlas Risalesi var. Onun içerisinde saydığı dokuz emir var. Çok geniş bir mütalaa konusu ama ben özetlemeye çalışayım.

Dokuz emirden birincisi müsbet hareket etmektir. Kendi mesleğinin muhabbetiyle hareket etmektir. Başkalarının adaveti ve tenkisiyle vakit geçirmemektir. Başkalarına düşmanlıkla varlık göstermemektir. Başkalarına gösterilen düşmanlıkla kendi mesleğine muhabbeti artırmaya çalışmamaktır. Muhabbete muhabbet, husumete husumet demişti mezhebini zaten.

İkincisi hangi meşrepte olursa olsun ehl-i İslam ile ittifak etmekten söz ediyor.

Üçüncüsü insaf düsturundan söz ediyor. İnsafı olmak lazım diyor. Nedir insaf düsturundan kastettiği? Herkes kendi mesleğinin hak olduğunu söyleyebilir, "Yalnız hak

benim mesleğimdir” diyemez. Günümüzde bu konuşmaların nasıl cereyan ettiğine dair bir karşılaştırma yaparsak Üstad Bediüzzaman hazretlerinin bu üçüncü sırada saydığı insaf düsturuna ne kadar ihtiyacımız olduğunu görürüz. İnsaf dinin yarısıdır zaten. Bugün, “Hak yalnız bizimki, geri kalan hepsi batıldır” deme hastalığı şu anda ne kadar yaygın değil mi? Yaygın ki, zaten çaresini söylüyor. “Benim görüşüm güzel, benim yolum hak” denilebilir, “Daha güzel” deme hakkı da var. Tanıtımını da yapabilir, davetini de yapabilir ama “Bizim yola girersen o zaman zebaniler size dokunmaz, doğrudan zaten şehitler gibi direkt cennete gidersiniz” denilse bu takılan imtiyazın dinde bir karşılığı var mıdır? Yok! Hz. Peygamber’in (asm) “Ümmetim 73 fırkaya ayrılacak biri kurtulacak” beyanını yanlış anlayıp “O kurtulanlar da işte biziz” dese kendi mesleğine tatbik ederek söylese ne büyük bir hata yapmış olmaz mı? Onun için diyor ki: “İnsafı olmak lazım.” Maalesef bizim bazı Müslümanlar, bazı Müslümanların cennete giremeyeceğini düşünüyor.

Dördüncüsü ehl-i hakla ittifak tevfiğ-i ilahinin bir sebebi olduğunu bilmek. Allah’ın rahmeti birlik üzerinedir, bunu bilmek lazım.

Beşincisi en kuvvetli ferdi mukavemetin mağlup düştüğü bir zamanda şahs-ı manevî ile hareket etmek lazım. Yani “Cemaatleşmek lazım” diyor. Cemaatlerden korkmamak, tam tersi cemaatleri teşvik etmek lazım. Neden? Çünkü ihtiyacı var. Orada öğrenecek nasıl yaşanacağını, orada öğrenecek bir kısım alışverişleri, bir kısım belki faziletleri, öyle değil mi? Bütün dünyada söylüyorum, Türkiye’de değil. Dalalet cemaatle saldırıyor, nefsin ve enaniyetini bırakmak lazım, yanlış düşündüğü izzetini bırakmak lazım, izzet-i nefis meselesi yapmamak lazım. “Sen benim kim olduğumu biliyor musun?” diye kendi mü’min kardeşine caka satmamak lazım. İnsana hususan da mü’mine yakışan tevazudur.

“(6) Ve hakkı, bâtılın savletinden kurtarmak için, (7) nefsin ve enâniyetini, (8) ve yanlış düşündüğü izzetini, (9) ve ehemmiyetsiz, rekabetkârâne hissiyatını terk etmekle ihlâsı kazanır, vazifesini hakkıyla ifa eder.”

Önce Kendi İçimizde Birliği Sağlamalıyız

Barla Lahikası’nda “Hayat, vahdet ve ittihadın neticesidir. İmtizaçkârâne ittihad gittiği vakit mânevî hayat da gider” ve “Tesanüt bozulsa cemaatin tadı kaçır” diyor Üstad Bediüzzaman hazretleri. Enfal suresinin 46. ayetine geçen “İhtilafa düşmeyin, sonra gevşeyip cesaretiniz kırılır, cemaatinizin tadı kaçır” ayetini nazara veriyor. İhlâs, sadakat, sebat ve tesanüt bunları birlikte sıklıkla tekrar etmesi o birliğin başta bu birlik için çalışanlarda teessüs etmesi gerektiğini bizlere gösteriyor. Birlik için çalışanlar öncelikle kendi içlerinde birliği sağlamalıdır. Zaten mantığın gereği bu değil

midir? Kendi içinde kırk parçaya yahut Peygamber Efendimizin (asm) dediği gibi 73 parçaya bölündükten sonra birliğe nasıl hizmet edilecek?

İmâm-ı Ali (ra) Ahitnamesi

İmâm-ı Ali (ra) beş buçuk senelik hilafetinde o kadar büyük badirelerle İslam'ın istikametini muhafaza etti ki ne kadar övülse azdır. Ahitnamesi meşhurdur, hakkında çok şerhler yazılmıştır. Hz. Ali (ra) Mısır'a vali tayin ettiği Malik Eşter'e "Bil ey Malik" diye söze başlayarak bir uzunca ahitname veriyor. Bir siyasetname de denebilir. Bir kısmında "İdare ettiğin halk için kalbinden muhabbet, merhamet ve iyilik duygularını, lütuf meyilleri besle. Sakın çaresizlerin başına kendilerini yutmayı ganimet bilen yırtıcı bir canavar kesilme. Çünkü insanlar iki sınıftır. Ya dinde kardeşindir yahut da yaratılıştan senin bir eşin. Kendilerinden hata çıkabilir, kendilerine birtakım arızalar gelebilir. Hatayla yahut kasıtlı olarak işledikleri kabahatlerinden dolayı terk etmek değil ellerinden tutup yola getirmek, ıslah etmek pek mümkündür." Efendimiz (asm) buyurmuştu: "Birbirinizden yüz çevirmeyin." Üstad hazretlerinin bir vasiyeti var: "Kardeşini hatalı gördüğünde onu terk etmek değil, lütufla ıslahına çalışmak." Manidar, aynı ders tekrar ediliyor. Lütufla ıslaha çalışmak, yumuşaklıkla, huşunetle değil.

"Kendin için nasıl Allah'ın affını, hoşgörüsünü, müsamahasını istersen sen de onlara affını, müsamahamı geniş tut, esirgeme. Çünkü sen onların üstünde bulunuyorsun. Valilik emrini sana veren de senin üstünde bulunuyor. Allah ise herkesin, sana valilik verenin de üstünde bulunuyor."

Evet, en üstte bulunanı unutmayın. Asıl ferman Allah'ındır.

Üstad Husumete Küsüyor

Üstadın Hasan Atıf Egemen'e yazdığı bir mektup var: "Şimdi bu acip zamanda, imanı bulunan ve hatta firak-ı dâileden bile olsa onlarla uğraşmamak ve Allah'ı tanıyan ve âhireti tasdik eden Hristiyan bile olsa onlarla medâr-ı nizâ noktaları medâr-ı münakaşa etmemeyi hem bu acip zaman hem mesleğimiz hem kudsî hizmetimiz iktiza ediyor." Yani Allah'ı ve ahireti tasdik eden Hristiyanlarla bile geçici olarak tartışma noktalarını ihmal etmeyi isteyen bir tavsiye mü'minler arasındaki ihtilafları hoş görebilir mi? Bunlara haklı bir mazeret gösterilse kabul eder mi? Etmeyeceği aşikar. Üstad Bediüzzaman hazretleri bundan küsüyor. "En ziyade küstüğüm husumettir" diyor.

Hakikat arayışı durdurulamayacak

Üstad Bediüzzaman hazretleri yapmış olduğu Risale-i Nur hizmetiyle İslam ve Kur'an medeniyetinin yeniden inşasına teşebbüs etmiş. Bu bir iman hizmeti olmakla sadece insanların imana kavuşmasıyla sınırlı olmayıp neticeleri itibarıyla medeniyetin inşasıdır. Neticede Kur'an bu medeniyetin esası olduğuna göre nev-i beşeri kendine davet eden hakikatleriyle galebe edecek ve beşer bunu muhakkak sonunda bulacak. Ne kadar engellenmek istense, saldırıya uğrasa da bu arayış durdurulamayacak. Son on senede savaşlarda günde ortalama bin Müslüman öldürüldü ve öldüren de Müslüman. Beşer bunlardan yorulacak bir gün ve barışı arayacak. Barışı ararken de Kur'an hakikatleri karşısına çıkacak. Çünkü Kur'an barışı temin edecek yegane hakikattir yeryüzünde.

1950'lerde dünyada bir dine dönüş dalgası yaşanmıştı. Beşer muhakkak arayışını sürdürecektir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa merkezli beşerin belki bütün küreye yayılan bir arayışı vardı. 1963'te Vatikan teslim oldu, "Müslümanlar da cennete girebilir" dedi. Vatikan'ın da belirttiği gibi insanlık için en büyük tehditlerden birisi saldırgan dinsizlik. Dinsizlik hakikat arayışının önünü kesmeye çalışıyor sürekli. İslam itikadının saflığını bozmak için müdahaleler de yapıyor. Bunların başarılı olmayacağını görmek mümkün. Çünkü ortada bir büyük hakikat olarak Kur'an duruyor. Kur'an i'cazi sırrıyla kendi kendini muhafaza ediyor. Kur'an yeryüzünden kaldırılamadığına göre bu hakikat arayışı durdurulamayacak.

Hulasa

İlk olarak ittihad-ı İslam hayali değil hakikî bir ideal olarak yaşamaktadır ve yaşayacaktır. Kalplerdeki varlığını sürdürecektir. Bunda şüphemiz yok.

İkincisi güncel hal iç açıcı olmasa da ümidimiz kuvvetli. İttihad-ı İslam'ın önünde görmezden gelemeyeceğimiz maalesef çok maniler var. Bunların bir kısmı dış mihraklı olsa da ondan daha çok dahilî engeller olduğunu görüyoruz.

Üçüncüsü buna bağlı olarak ve Üstad'ın Yeni Said döneminde hizmetini teksif ettiği öncelikli olan itikad ve amelde yani inanç ahlak ve yaşayışta insanların doğru İslamiyet'e ve İslamiyet'e layık doğruluğa vasil olması gerekiyor. Bunun gerçekleşmesi halinde ancak siyasi birliğin yolu açılacaktır. Müslümanlar ne kadar içten isteseler de ittihad-ı İslam'ın siyasî yönü henüz uzak bir idealdir. Sadece konuşulan değil yaşanan bir İslam'ın vaktidir.

Dördüncüsü kalplerde başlayan İslam ve insan kardeşliğinin tahakkuku için yaşamak lazım ve yalnız tevfiği rahmet-i İlahiye'den istemek lazım. "Biz başaracağız, biz

yapacağız, geliyoruz, az kaldı” gibi değil, kendimizi dev aynasında görerek değil. Biz sadece çalışmakla mükellefiz.

Son olarak ittihad-ı İslam sadece “Müslümanların birliği” demek değildir. Dünyada her zamankinden daha çok beklenen ve şu anda zaruret halini alan büyük insanlık barışının bir vesilesi ve teminatı olacaktır. İttihad-ı İslam Müslümanları değil aslında insanları kardeş yapacaktır.